

mozgó világ
2012 AUGUSZTUS [ESSZÉ](#)

Standeisky Éva: Az antiszemizmusról és egyébektől – Reflexiók egy konferenciára

1961-ben egy kommunista ókortudós ügynökjelentésében kommunista kollégája antiszemizmusát tudóstársa feléledő nacionalizmusával magyarázza. Sarkady János szerint Szabó Árpád „gyakran emlegeti, hogy milyen nagy baj, hogy fontos helyeken, vezetőállásban annyi a zsidó” (Karsai György: Egy klasszika-filológus az Állambiztonsági Szolgálatok hálójában. *Századok*, 2012/1, 783. o.). Akárhová nyúlok a Kádár-kori ügynökjelentések szénakazlában, találkozom hasonlókkal. De elég kinyitni az internetet.

A rendszerváltozás utáni zsidóellenességre sajátos forrásaim a falakra, villamosmegállói hirdetésekre, parkbéli lámpaoszlopokra írt, a zsidókat becsmérlő firkálmányok. Újabban lencsevégre kaphatok rezsimbíráló feliratokat is. (A korábbi kormányfőt regnálása utolsó egy-két évében gyakran becsmérelték feliratok, busz- és metróbelsőre ragasztott vignetták.) A lakásomhoz legközelebb eső villamosmegállóban párbeszédes-üzengetősre is akadtam. „Le a náci Fidesszel!” – írta valaki a hirdetés üresen hagyott felületére, szemmagasságban, jól olvashatóan. „Igen!!!!” – jött az öt felkiáltójellel nyomatékosított, piros filctollas válasz, majd egy újabb önkifejezésre vágyó, immár nyilván a másik oldalról, felismerhetetlenné próbálta maszatolni a markáns vélemény egyik elemét, a meghatározó kormánypárt nevét. A konferenciáról távozva a buszmegálló melletti oszlopon is dialógusra utal a javított firka: a „Zsidó diktatúra!” feliratot ellenkező tartalmúvá változtatta a két utolsó betű átírása, így lett belőle: „Zsidó diktatúrát!” Szemközt vele virít, itt már javításkommentár nélkül: „Magyar ellenes zsidók” – így, különírva a jelzőt. Az első graffitisort Buda, a másikat Pest központi helyén vettem lencsevégre.

Amikor pár éve az 1956-os antiszemita megnyilvánulásokról, atrocitásokról írtam, balról és jobbról egyaránt értek kritikák. A bírálók leggyakoribb érve: ők átélték ötvenhatot, és saját tapasztalatuk alapján állítják, hogy zsidóellenesség nem volt, vagy ha nagy ritkán mégis elhangzottak antiszemita kijelentések, a közvetlen környezet, a társak leintették a hőbörgőket. Jobbról leginkább azzal vádoltak, hogy lejáratom ötvenhatot. (Az Éjjeli menedékhely című, egykori tévéműsor riportere a holokauszttagadó és az ötvenhatos magyar forradalom antiszemita jellegét túlhangsúlyozó David Irvinggel rokonított, véleményét könyvben is közreadta: Matúz Gábor: *Zsidógyilkosságok 1956-ban?* 2000.)

A visszajelzésekből azonban azt is tudom, adataim, érvelésem sokakat meggyőztek. Lehet, hogy ma is nem kevesen az antiszemita firkákat olyan elszórt jelenségnek tekintik, amelyekből hiba lenne általánosító következtetésekre jutni. A sommás, ítélező kijelentések számomra sem rokonszenvesek. Ebből azonban nem következik, hogy az egyedinek tűnő jelenségekről ne vegyünk tudomást, ne próbáljuk értelmezni őket. A napjainkban fel-feltűnő, változatos formát öltő zsidóellenesség szerintem azok közé a korproblémák közé tartozik, amelyek mellett nem lehet szó nélkül elmenni.

A zsidók gyakori negatív megítélésében nem változott volna szinte semmi a politikai, gazdasági és kulturális jellegű történesekben igencsak bővelkedő elmúlt évtizedek alatt? A „nem” felé hajló közhelyszerű válasz: a gondolkodásmódok, a szokások csak lassan formálódnak; átalakulásuk nem köthető közvetlenül sorsfordító történelmi eseményekhez. S ha háttérükben elfojtott, kibeszéletlen és feldolgoz(hat)atlan traumák vannak, még reménytelenebbnek tűnik bármiféle lényegi elmozdulás a régitől, a megszokottól.

Mindezek a Horthy-kultuszról szóló konferencia kapcsán jutottak eszembe, ahol gyakran került szóba az antiszemizmus.

Ezen a tanácskozáson hangzott el az is – Vitányi Iván említette –, hogy az egyik hajdani MSZP-kongresszus utáni ejtőzésben a küldöttek egyik csoportja a *Vörös Csepelt* danászta, míg a terem másik végében mulatozó társaság a

Székelly himnusz

énekelte, s hogy ez utóbbi giccsszüleményt hallva még egy felvilágosult világpolgárnak is könnybe lábadhat a szeme.

A legkevésbé talán az megfogható, ami a leglényegesebb: az egyes ember, az egyén gondolkodásmódja. Annak nyomon követése: mi megy végbe az állampolgárban – tudatában, tudatalattijában –, amikor például az országgyűlési vagy az önkormányzati választáson, népszavazáskor alkalma nyílik politikai véleménye kinyilvánítására. Amikor – immár nem félve – idegenek előtt is szóvá teszi, ami a lelkét nyomja. A szociológiai felmérések csökkenthetik hiányérzetünket (lásd Vásárhelyi Mária előadását), a szociológus lélekkutató elemezheti a vezér és vezetettjei mentális állapotát (lásd Csepeli György Horthy Miklós-portréját), a lelkiismeretes történész kiderítheti, hogy Horthy Miklós, a nemzet első embere, a kormányzó miről tudhatott és miről nem (Karsai László). Hogyan lehet azonban megragadni a baloldali gondolkodásúak szétszóródásának okait? Mivel magyarázható a gyökeres ideológiai fordulatot végrehajtott Fidesz első választási sikere, s a számos elkövetett hiba ellenére két

kormányzásban eltöltött, enyhén szólva nem hibátlan év után is csak lassan, a választópolgárok különböző rétegeiben nem egyforma mértékben csökkenő népszerűsége?

A magyarázat „mi” vagyunk: a „nép”, múltostul, jelenestül (a jövőt a kikövetkeztethető tendenciák ellenére sem említem). Az eredményességre – tartós hatalombirtoklásra – vágyó politikus „csak” felismeri a tömegigényt, alkalmazkodik a többség vélt vagy valós vágyaihoz: szavakkal és tettekkel segíti a választópolgári álmok megőrzését. Hogyan lehetne a demokratikus intézményrendszer (a szólásszabadság, a jogállamiság) védelmét vagy az adómorál megtartását várni olyanoktól, akik tevékeny alapítói részvétel hiányában és az elmúlt két évtizedben szerzett rossz tapasztalataik alapján nem érzik magukénak az új gazdasági és politikai szisztémát? Akik hozzászoktak a kiskapuk használatához a régi „átkosban” éppúgy, mint az 1990 utáni újban? Hogyan lehetne a kiábrándultaknak megmagyarázni, hogy a szabadság van olyan fontos, mint a folyton gyarapítható anyagi javak? Hogy a magunk szabadságához mások alapvető szükségleteinek biztosítása is hozzátartozik, s ehhez egyéni áldozathozatal is szükséges (régí szóval: közteherviselés, újabban: társadalmi szolidaritás) még akkor is, ha saját helyzetünk – különböző okok miatt – egyáltalán nem rózsás, sőt fokozatosan romlik? Most még Arany János 1877-ben született *A régi panasz* című költeménye és Ady Endre *A hőkölés népe* című

verse (1918), s remek publicisztikája, a

Menjünk vissza Ázsiába

(1902) című tűnik újra időszerűnek. Isten ne adja, hogy József Attila politikai, közéleti versei is aktuálisak legyenek! S az ég óvjon minket a gazdasági összeomlástól, a kenyérért és ideológiáért egymásnak esők okozta káosztól: polgárháborútól, lázadástól, forradalomtól – valamiféle ötvenhattól, de akár hatvannyolctól is. Azokban a fiatalokban bízhatunk talán, akik majd nem fejjel mennek a falnak, hanem a cselekvéshez szükséges tudás, valamint az itthon és külföldön szerzett tapasztalatok birtokában kívánnak a rosszon változtatni.

Az is felmerült a konferencián, hogy van-e hivatalos ideológiája a mostani rezsimnek. Többen kitértek a Fidesz ideológiai színeváltozására, abban azonban egyetértés volt, hogy a hatalmon lévők nem törekednek államideológia konstruálására, inkább hallgatólagosan eltűrik az őket megtartani, erősíteni vélt csoportok ideológiai jellegű megnyilvánulásait, amelyekhez a Horthy-kultusz helyi ápolása is tartozik. A tendencia azért látható: valamiféle konzervatív mezbe bújtatott csurkizmus jelenléte érzékelhető (Ripp Zoltán). Nagy igény van a rendre, az erős államra és a jó erkölcsökre a család, az iskola és a kultúra befolyásolása révén, ami a politikai kereszténység felmelegítését, újraértelmezését is jelenti (Niedermüller Péter).

Vajon miért tett le a Fidesz az ezredfordulói kormányzása idején hirdetett hivatalos ideológiájáról, a „polgári Magyarország megteremtésének” jelszaváról? Miért szorult érzékelhetően háttérbe Széchenyi István, aki 1998 és 2002 között a legfőbb hivatalos példakép volt? Az előadásokat követő kerekasztal résztvevői közül Heller Ágnes és Radnóti Sándor

szerint a Fidesz akkor még őrizte valamelyest korábbi liberalizmusának nyomait. Niedermüller Péternek az volt a moderátori kérdésre a válasza, hogy a szlogen a rezsim akkor még konzervatív jellegét tükrözi. Saját hozzátennivalóm: az 1998-as parlamenti választások előtt a *polgár*

szónak még elsősorban antikommunista konnotációja volt, hangoztatásával szavazatnövekedést lehetett remélni. El lehetett hitetni az egzisztenciális romlást elszenvedett tömegekkel, hogy a Kádár-párt-utód MSZP hibásnak ítélt gazdaságpolitikája polgári, kapitalista módon, a (kis)magántulajdonok versengése révén helyrehozható, s Magyarország a teljesítményükre büszke, külföldön is versenyképes milliányi polgár országa lesz. Ez nem sikerült – a hazai és a külföldi

realítások

miatt nem is igen sikerülhetett –, ami a Fidesz 2002-es és 2006-os választási kudarcában is szerepet játszott. Kudarcossá vált jelszóval nem szerencsés újra harcba indulni, különösen akkor nem, ha a fokozódó gazdasági nehézségek következtében óhatatlanul felértékelődik a múlt, az utóbbi évtizedben leginkább a kádári Magyarország, amikor a tisztos, bár a nyugati fogyasztói társadalmakhoz viszonyítva szegényes

polgári

lét százezrek, milliók életlehetősége lett, s akiknek jelentős hányada a rendszerváltozás utáni évtizedekben egyre lejjebb csúszott. A 2010-ben hatalomra került Fidesz–kereszténydemokrata kormánynak a megszépült Kádár-éra ellensúlyozására célravezetőbbnek tűnt pozitív jövőkép ígérese mellett a nemzeti sérelmek ébren tartásával (Trianon), bűnbakkereséssel, vélt és valós bűnösök utólagos felkutatásával és megbüntetésével csillapítani a növekvő elégedetlenséget. Nem hivatalosan eltűnni, olykor támogatni a Horthy-kultuszt, felismerve, hogy a

köz

, az emberek jelentős csoportjai mindezt helyeslik, vagy legalábbis nincs ellenükre. Az államszocializmus évtizedeiben ez fordítva volt. Akkor a két világháború közötti időszak megítélése lett egyoldalúan fekete: az államideológiához leginkább köthető történelmi eseményeket, időszakokat kellett/illett eltúlozni, kiszínezni. Az éppen hatalmon lévők legitimációs igényüknek megfelelően értékelték át múltunkat vagy mazsoláztak belőle. Ideológiai szükségleteiknek megfelelően válogattak a magyar történelemből. S ez így rendjén is lenne. Érdekesebb ennél a politika és a történettudomány viszonya. Ez utóbbi igencsak megsínyli a szellemi szabadság hiányát. Vagyis minél diktatórikusabb egy rezsim, a historikusnak annál kevesebb tere marad az árnyalt múltmegközelítésre. Úgy gondolhattuk volna, hogy 1989 után a még megmaradt béklyóktól is megszabadul ez a tudományág is, s végre lehetőség nyílik a kibeszéletlen kérdések szakszerű megvitatására, s az új eredmények közzététele pedig hatni fog a megrögzült, nemegyszer hamis klisékkel terhes gondolkodásmódunkra is. Ezzel szemben többnyire csak elégedetlen hangokat lehet hallani. A különböző politikai és tudományos szekértáborok hívei egymásra mutogatnak, amikor a csekély eredményesség vagy a torzult, zavaros közvélekedések szóba kerülnek. S ez rögtön felvet egy sor másik kérdést. Függetleníthetők-e a mindenkori tudományos fórumok az éppen hatalmon lévők ideológiai befolyásától? Milyen kapcsolat lehet a politikusok és a tudósok között?

Tartozhat-e egy párt holdudvarába tudományos médium? Rendezhet-e egy párt ismert tudósok részvételével konferenciát? Kölcsönösen elfogadott és megtartott szabályok szerint működő plurális demokráciában ezek a kérdések fel sem vetődnek. Kérdéseim a konferenciát is érintő megdöbbentő jelenséggel, a Galamus és a Rubicon honlapon immár második hete folyó s a nyomtatott médiumokra is áttérjedő értelmiségi csatározásával függnek össze. Az egyik tudós

antiszemizmussal vádolta meg a másikat. A kapcsolódás: Romsics Ignác előadó volt a konferencián, amit Galamus-beli megtámadója, Gerő András nehezményezett, a Rubicon pedig felvállalta Romsics védelmét. Vajon a mai politikai és társadalmi viszonyok között segíti-e ez a szerencsétlen fejlemény történeti problémáink tisztázását, mindenekelőtt az antiszemizmussal, a zsidósággal összefüggő, egymásnak ellentmondó vélekedések felszínre kerülését és józan hangú megvitatását? Kijön-e ebből az értelmiségi felbolydulásból valami, vagy még zavarosabbá válik az ideológusok és a pártatlan értékelésre törekvő elemzők közötti viszony?

A legfőbb nehézséget szerintem az okozza, hogy nem lehet, nem szabad ugyanúgy antiszemitának lenni, mint a holokauszt előtt. Nem lehet, nem szabad magyar zsidók százezreinek meggyilkolása után olyan kegyetlen tárgyilagossággal beszélni a sokféle magyarországi zsidóság történelmünkben játszott szerepéről, mint ahogy arról például 1920-ban Jászi Oszkár (*Magyar kálvária, magyar feltámadás*) 1920-ban és 1934-ben Szekfű Gyula (*Három nemzedék*) írt. Úgy lehet csak a holokausztról és a magyar társadalom felelősségéről írni, ahogy azt 1947-ben Szekfű (*Forradalom után*) és 1948-ban Bibó István (*Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*) tette? A felsorolt írások egyike sem történeti szakmunka. Igaz, ezeket az átlagember eleve nem olvassa. Hiába vannak tehát igen jelentős történeti eredmények, mint például Komoróczy Géza idén megjelent szintézise, *A zsidók története Magyarországon. II. 1849-től a jelenkorig* című opusa vagy egy rövidebb történelmi időszakra vonatkozóan Bihari Péter 2008-ban publikált könyve (*Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemizmus az első világháború Magyarországon*). S itt csak kettőt ragadtam ki a gazdag történeti irodalomból.

A fasizmus szörnyűségei, a magyar zsidók százezreinek honfitársi segédlettel való elpusztítása után különösen nehézé vált a zsidókról szóló közbeszéd. Míg Jászi Oszkár említett könyvében még leírhatta, hogy az 1919-es proletárdiktatúra vezetőinek túlnyomó többsége (szerinte 95 százalék) zsidó volt, 1945-től kezdődően az ilyen kijelentés már sokak szemében antiszemizmusnak számított, számít. Különösen akkor, ha a szövegösszefüggés vagy az árnyalt kontextus hiánya erre az értelmezésre lehetőséget ad.

Mit lehet tenni? Józanul és körültekintően, de semmiféle engedményt nem téve felmutatni a múltbéli magatartásmódokat, értékválasztásokat, s bízni abban, hogy mégis kialakul majd valamikor egy normális beszédmód, és sokak számára kívánatosá válik a közérthetően érvelő tudósi megközelítés. Ezt bizonyították számomra a konferencia általam hallott előadásai is, s

ennek nyomait vélem felfedezni a Galamuson és a Rubiconon olvasható véleményekben is. György Péter Magyar Narancs-beli reflexiója különösen bizakodóvá tett: lehet érvelve, ugyanakkor vitára is ösztönözve megszólalni, anélkül, hogy a vélekedő valamelyik tábor kritikátlan elkötelezettjének tűnne. (*Nem ússzuk meg.* 2012. július 12., 42–43. o.)

Minden átalakuló, identitászavarral küzdő társadalom túlzott jelentőséget tulajdonít a múltnak. Mutass rá, melyik múltbéli időszakot érzed magadhoz közel, s én megmondom, ki vagy! Most a Horthy- és a Kádár-kor van divatban. Egyik sem mondható demokratikus időszaknak. Az elsőben a hivatalos antiszemizmus tragédiához vezetett, míg a másodikban a zsidó szó említése is tabutémának számított, miközben a zsidóellenesség elfojtva tovább élt az állampárton belül és kívül egyaránt, amint azt az 1953 és 1956 között történtek, de különösen az ötvenhatos forradalom pregnánsan bizonyították. Az antiszemizmus a manapság elhallgatott vagy egyoldalúan értelmezett történeti időszakokban is létezett: a mentalitás, a viselkedésmód nem változik meg hirtelen a nagy történelmi fordulókkal. Forradalomban, gazdasági-politikai válságok idején az idegenellenesség, a rasszizmus, az antiszemizmus nyíltan a felszínre tör, értelmezésére és hatékony kezelésére azonban csak békeidőben, jogállami demokráciában van mód. Ilyenkor a szellem embereinek az az elsődleges feladatuk, hogy feltárják a negatív jelenségek okait, s humánus megoldási módokra inspirálják a döntéshozókat. Ha kiiktatjuk a történelmünkől a forradalmi és a demokratikus időszakokat, mint most például 1945–1946-ot és 1956-ot (lásd a Nemzeti Alaptörvényt), ha csak rosszat tudunk mondani 1918-ról és 1919-ről, egy jottányit sem jutunk előre örökölt és szerzett problémáink megoldásában.

Kapcsolódó írások:

1. [Farkas Zoltán: A Standeisky-teszt](#) I. Ambivalenciák Talán nem bántom meg a kulturális elit...
 2. [Standeisky Éva: Baloldalinak lenni a forradalomban](#) Standeisky Éva Baloldalinak lenni a forradalomban
- "Forradalmunkat dolgozó embertársaink..."
3. [Standeisky Éva: Erkölcsök 1945-ben](#) Standeisky Éva Erkölcsök 1945-ben "Majd eljön az ideje, amikor..."
 4. [Dalos György: Reflexiók a melegedőből](#) Berlin, 2012. május 13. Ezt is megértük: Aggódik értünk a...